

Rapport om Gungans utredningsmodell

Sammanställd av
Cecilia Qvarnström
i samarbete med
Lis-Mari Boija

Stockholm december 2008

Innehållsförteckning

FÖRORD	SID 3
GUNGANS UTREDNINGSMODELL – FOKUS BARNES UTSATTHET I FAMILJER DÄR PAPPOR ANVÄNDER VÅLD MOT MAMMOR.....	SID 4
BAKGRUND	FEL! BOKMÄRKET ÄR INTE DEFINIERAT.SID 4
PERSPEKTIV PÅ VÅLD I NÄRA RELATIONER.....	SID 5
<i>Att växa upp i våldets närhet = trauma</i>	SID 6
<i>Våld smittar av sig - eller?</i>	SID 7
HUR DRABBAR VÅLD BARNET; MÖJLIGA SYMPTOM.....	SID 10
<i>Vara en "bra" förälder & samtidigt använda våld – går det?.....</i>	SID 12
PRESENTATION AV UTREDNINGSMODELLEN.....	SID 15
VÅLDSKUNSKAP, TEMPO, SNABBA BESLUT – VÅLD ÄR EN FÄRSKVARA	SID 15
KARTLÄGG MAMMANS OCH BARNET/BARNENS UTSATTHET FÖR VÅLD & BEHOV AV SKYDD - BEDÖMNING AV OMSORGSFÖRMÅGA	SID 16
PRATA MED BARNET OCH MAMMA TILLSAMMANS	SID 18
BEDÖMNING AV PAPPANS ANSVARSTAGANDE FÖR VÅLDET & FÖRÄLDRARSKAPET ..	FEL! BOKMÄRKET ÄR INTE DEFINIERAT.SID 21
BEDÖM FÖRÄLDRAFÖRMÅGA	SID 22
BEDÖMNING AV UMGÄNGE - INFORMATION TILL BARNET OCH PAPPAN ÄR VIKTIG BÅDE FÖRE OCH EFTER UMGÄNGE	SID 23
FORTSÄTTA INSATSER FÖR MAMMA, BARN & PAPPA	SID 25
ATT TÄNKA PÅ UNDER UTREDNINGEN AV BARNES BEHOV	SID 26
LYCKA TILL!	SID 26
REFERENSER	FEL! BOKMÄRKET ÄR INTE DEFINIERAT.SID 26

Förord

Gungans modell som vi – Cecilia Qvarnström & Lis-Mari Boija - beskriver i följande rapport bygger på den kunskap vi arbetat fram under projektets gång. Vi har lärt oss av alla familjer vi mött, handledare, föreläsningar, studiebesök och genomgången litteratur.

Mycket av det vi har kommit fram till har vi senare sett nedskrivet av andra som fördjupat sig hur våld i familjen drabbar barn. Stora inspirationskällor i arbetet med familjevåld har varit vår handledare socionom, psykoterapeut vid S:t Lukasstiftelsen Barbro Metell, filosofie doktor Maria Eriksson och socionom, leg psykoterapeut Inger Ekbom. Till dem vill vi framföra vårt stora tack och till vår projektledare Ingegerd Fernaeus.

Tack filosofie doktor Lena Berg för att du läste igenom rapporten och gav förslag på struktur.

Gungans utredningsmodell – fokus barns utsatthet i familjer där pappor använder våld mot mammor

Bakgrund

Projektet Gungan, vilken består av Lis-Mari Boija och Cecilia Qvarnström, startade som en del av det stadsdelsövergripande projektet Järva kvinnofrid, vilket handlade om att utveckla arbetet kring familjer där det förekommit våld i nära relationer. Projektet var från början tänkt att utveckla socialtjänstens stödinsatser för våldsutsatta barn. Tidigt upptäckte vi att socialtjänstens arbete för att hjälpa barnen måste börja i rätt ände med barnavårdsutredningen enligt socialtjänstlagen kapitel 11 § 1 och § 2. Vi utarbetade därför en utredningsmodell.

Medel beviljades därefter från länsstyrelsen för perioden 2006-10-01-2008-09-30 för fortsatt metodutveckling samt implementering av vår utredningsmodell. Implementering och spridning av vår erfarenhet har utförts både inom Kista stadsdelsförvaltning, dess samarbetspartner och andra förvaltningar. Den 1 juli 2007 blev förvaltningarna Kista och Rinkeby sammanslagna. Fråga uppstod hur vår modell och det sätt som arbetet med familjevåld bedrevs i Rinkeby stadsdel skulle sammanfogas. Vårt förslag var att vi skulle arbeta hand i hand. Diskussionerna drog ut på tiden varför vi beslöt att avsluta i förtid.

Innan projektet avslutades sände vi ut följande frågor till berörda handläggare.

- Har du med hjälp av Gungans utredningsmodell gjort på något annat sätt än du brukar? I så fall – vad/hur?
- Har du tänkt på något annat sätt?
- Tror du barnet har fått någon annan form av hjälp?
- Tror du mamman har fått någon annan form av hjälp?
- Tror du pappan har fått någon annan form av hjälp?
- Har våldet tagit slut?
- Har dina våldkunskaper ökat?
- Andra tankar?

Här kommer ett exempel på svar.

När jag tillsammans med er gick igenom er modell och ert frågeformulär till kartläggningen av våldet, förstod jag plötsligt vad jag tidigare läst och hört om hur våld i familjen påverkar barnen.

När jag dessutom fick möjlighet att vara med och kartlägga våldet i en familj med handledning av er, förstod jag än mer av detta.

Detta att ställa konkreta frågor, inte väja för det värsta som hänt och hela tiden koppla det till barnen och fråga var de befann sig, vad de kan ha hört och sett och vad de gjort vid det aktuella tillfället, gav mig våldet under huden. Det gjorde att jag fick en ännu större förståelse för hur det kommer sig att relationen mellan mamman och barnen kan bli så komplicerad och hur svårt det är för mamman att vara förälder även sedan våldet upphört.

Syftet med rapporten är dels en redogörelse till länsstyrelsen Men vår förhoppning är att presentationen av Gungans utredningsmodell ska kunna hjälpa till vid handläggningen av ärenden, där barn upplever/är utsatta för våld i familjen.

För att kunna förstå och använda vår utredningsmodell börjar vi med en perspektivgenomgång. Vi har valt att presentera de perspektiv på våld som vi anser är viktiga för att förstå barn som växer upp i familjer där våld förekommer. Sen följer en presentation av modellen där varje del i modellen förklaras.

Perspektiv på våld i nära relationer

"Våld i familjen ödelägger livet för fler människor än alla genetiska sjukdomar tillsammans."

Denna mening är från British Medical Journal 1998 och finns med i Bulletin nr. 1 2004 författad av Magne Raundalen och Per Oystein Steinsvåg. De tar även upp att män som slår startar med det mycket tidigt efter det att de flyttat ihop med sin partner. När det gäller barnen är det allvarliga att hela anknytningsprocessen blir störd när den man skall knyta an till väldigt ofta är rädd, ängslig och oförmögen att trösta det skrämde barnet (mamman som blir slagen). Den andre som skulle kunna ge tröst och trygghet är oberäknelig och skrämmande (den våldsutövande pappan). Det är ju de tidiga anknytningarna till nära omsorgspersoner som är grunden för en framtida inre arbetsmodell för samspel och trygghet med andra människor.

Hur starkt barn drabbas om de lever med våld i familjen tycker vi att Judith Lewis Herman med några få ord beskriver:

"Upprepat trauma i vuxenlivet urholkar strukturen i den redan formade personligheten, men upprepat trauma i barndomen formar och deformerar personligheten. Ett barn som är fast i en utnyttjande omgivning konfronteras med överväldigande anpassningsproblem." (Herman 1992 s 144)

Vi tror att det mest fruktbara är att ha en förståelse för att barnet är den svagaste parten (den mest utsatta). Denna förståelse får inte utmynna i att mamman skuldbeläggs.

Barns utsatthet i familjer, där det förekommer våld har inspirerat framväxten av Gungans utredningsmodell. Arbetet började med frågan - Hur arbetar vi i Sverige med pappors våld mot mammor?

Vår erfarenhet är att socialtjänsten har en unik möjlighet att hjälpa barn som lever med våld i familjen att leva ett liv utan våld. För att nå dit är utredningen enligt socialtjänstlagen kapitel 11 §

1 och § 2 ett viktigt instrument att använda. Hur används den när det gäller att utreda barns utsatthet i familjer där pappa slår mamma? Vår erfarenhet visar att hur utredningen genomförs och vilken bedömning handläggarna kommer fram till hänger samman med deras våldskunskap.

Gungans rapport om utredningsmodellen presenterar vilken våldskunskap som behövs för att kunna göra en rimlig bedömning av barns utsatthet. Våldskunskap, som använder sig av en maktanalys, ger verktyg för att kunna se barns behov. En maktanalys av våldsanvändningen och dess funktion ökar möjlighet att hjälpa barnen och motivera mamman att lämna den våldsamma relationen. Men en maktanalys på våldet kan även motivera pappan att sluta använda våld. Detta är en förutsättning för att en bearbetning och tillfrisknande skall komma till stånd **för barnen**.

I den fortsatta texten kommer den som blir utsatt för våldet kallas för mamma och förövaren för pappa. Vi är dock medvetna om och har erfarenhet av att familjekonstellationer kan se ut på många olika sätt; det kan vara styvförälder, det kan vara samkönade förhållanden och det kan vara mamman som utövar våld mot pappan. Barnet är dock alltid drabbat. I vissa fall är det endast barnet som är utsatt för våld av förälder/föräldrarna. Idag vet vi att det finns en koppling mellan pappors våld mot mammor och pappors våld mot barn, men också att det finns en koppling mellan misshandlade mammors utsatthet och deras våldsanvändning mot barn (Almqvist & Broberg 2004).

Att växa upp i våldets närhet = trauma

Våld har från första början potential att bli ett trauma. Ett trauma är en överväldigande upplevelse av att mista kontrollen över en situation och ytterst en upplevelse av fruktan för att mista sitt liv (Isdal 2001 s.138). Extremt våld upplevs nästan alltid traumatiskt, men våldet behöver inte vara brutalt för att bli ett trauma. Det avgörande är hur hotat och skrämt offret känner sig i situationen. Traumaerfarenhet leder till karaktäristiska traumareaktioner med risk för varaktigt sänkt funktionsnivå (Isdal 2001 s.138).

I synnerhet upprepade våldstrauman sätter människan i ett kroniskt beredskapstillstånd och spänningstillstånd, både fysiskt och psykiskt. Kroppen får inte vila, något som är starkt nedbrytande över tid. Symtom blir ofta i form av muskelspänningar (och smärtor), mage, tarmsymptom, sömnproblem, koncentrationsproblem (och inlärningsproblem), utmattning och depression (Isdal 2001 s.139).

En trygg person växlar mellan sig själv och andra: Vad tycker jag? Vad tycker andra? Detta till skillnad mot en person som blir utsatt för upprepat våld. Den tappar förmågan att växla; fokus blir bara på den som utsätter en för våld. Till slut vet den inte vad den själv känner och behöver. Steg för steg tappar den drabbade bort sig själv. Allteftersom kan offret få stora problem med att veta vad de själva känner, önskar eller behöver (Isdal 2001).

Då våld har hög traumapotential är det viktigt med rätt bemötande i annat fall ökar symtomen. Forskning visar ”att den mest avgörande perioden för tillfredställande återhämtning var omhändertagandet efter traumatiseringen” (Böhm, Kaplan 2006).

Dissociation har blivit ett centralt begrepp inom traumateorin. Begreppet innebär en uppdelning och åtskillnad av upplevelser efter överväldigande traumatiska händelser och också för senare minnen av dessa upplevelser som blivit alltför skrämmande. Man håller upplevelserna utanför medvetandet, ofta i en icke symboliserad, icke-verbaliserad form (Kaplan 2006). ”Dissociation innebär att man kan komma att uppleva sig själv som dubbel (i vissa fall multipel), på grund av svårigheterna att hantera den ångest som väckts av trauma. Man känner sig inte som en hel person. Olika röster talar inom en. Människor som upplevt misshandel kan utveckla denna klyvning av personligheten. De traumatiska upplevelserna förvaras i minnet som isolerade fragment, vilket även kan förklara de traumatiserades fragmentariska berättelser och plötsliga kroppsliga reaktioner som triggas av ledtrådar i vardagen.” (Kaplan 2006)

Våld smittar av sig - eller?

Våld i nära relationer är vanligt. Tyvärr vanligare än de mest pessimistiska av oss klarar av att föreställa sig (Råkil 2003). Forskare och kliniker ser idag ett typiskt mönster där våldets frekvens och allvarlighetsgrad stegvis ökar. Utan ingripande kan misshandeln bli ett vanemässigt sätt att lösa konflikter och få bukt med en känsla av maktlöshet. (Jaffe m.fl. 2003; Råkil 2003)

När det gäller familjevåld uppskattar man att en person som själv utsatts för våld löper tre till fyra gånger så hög risk för att själv bli våldsutövare, jämfört med en som inte blivit utsatt för våld. (Se sammanfattning av forskning i: Sonkin, Martin & Walker ; *The male batterer*, Springer Publ. Company, New York 1985.) (Isdal 2001 s.141) Kvinnor som blivit utsatta för våld av sina män är till exempel som grupp mer benägna att tillgripa våld mot sina barn än kvinnor som inte blivit utsatta för våld. (Isdal 2001 s141)

Detta kan förklaras med hjälp av social inlärningsteori, som bygger på att vi lär oss av varandra och framför allt av vår uppväxtmiljö. När det gäller barn är pappa eller mamma modeller för barnets beteende. Hur barn tar efter kan konkret observeras genom att se hur barn som har upplevt våld kopierar idén om våld som lösning på meningsskiljaktigheter. De använder samma kränkande språkbruk eller använder samma slags domineringsstrategier i sitt samspel med andra barn (Isdal 2001).

Barn som växer upp med upprepat våld utvecklar en inre stress; de är ofta mer rädda och osäkra och har hög grad lätt för att uppfatta sig som hotade eller angripna, jämfört med barn som inte växt upp med våld. De har på grund av sina upplevelser lättare än andra barn att tolka omgivningen som fientlig, samtidigt som de, genom att de har mött föga empati, har mindre spärrar mot att skada andra. Angrepp kan bli bästa försvar (Isdal 2001 s.143).

Att växa upp med våld betyder också att barn tar in föräldrars förklaringar till våld. Barns (och senare vuxnas) *berättelser om* det våld de har blivit utsatta för av föräldrarna är ofta ett rent eko av föräldrarnas rättfärdiggörande av sitt våld. De har tagit till sig de förhållningssätt som föräldrarna har förmedlat genom sina ord och handlingar. Extrema fall kan man tala om en form av "hjärntvätt", och man kan förstå barns förhållningssätt och synpunkter på samma sätt som man förstår så kallade gisslansyndrom. Hur föräldrar förhåller sig till det våld de använder och vad de säger till barnen har stor betydelse för barns bearbetningsprocess. Gungan har upplevt att barn har sagt att när de var små och blev misshandlade av föräldrarna blev de ledsna, men nu när de blivit stora tycker de att föräldrarna behandlade dem rätt. Att bli utsatt för våld från någon som själv menar att det han gjorde var fel, är något helt annat än att bli utsatt för våld från någon som menar att han handlar riktigt. Att ha en ståndpunkt att våld är fel är inte alltid nog, många gånger behövs en känslomässig bearbetning också för att stoppa våldsarvet.

Barn som har blivit utsatta för våld och inte senare i livet har fört detta vidare har enligt Isdal gjort tre saker med våldet. Dessa tre saker kan betraktas som den *bästa förebyggande medicinen* mot att utveckla våldsbeteende. Detta skiljer dem från dem som blir våldsbenägna (Isdal 2001).

- Våld är våld
- Våld är utövarens ansvar
- Bearbetning

Det viktigaste man kan göra mot våld är att bryta tystnaden och tala om det, menar Isdal. Detta gäller antingen man är offer, observatör eller utövare. Därefter gäller det att våga göra våld till våld och placera ansvaret där det hör hemma. (Isdal 2001 s177). Våldet är alltid utövarens ansvar. (Isdal 2001). På "Alternativ till Vold" arbetar de aktivt med att få våldsutövaren att se allvaret i sitt våld genom att förstå det och beskriva det och att inse att de är ansvariga för det våld de använt. I slutet av behandlingen bearbetar de våldet genom att gång på gång gå igenom våldet i detalj.

- Bryta tystnaden
- Placerat ansvaret på den som använder våld systematiskt
- Bearbeta

(Isdal 2001 s.176 -177)

Det är viktigt att få den som utövar våld att rikta blicken mot sig själv och att se att det är hans eller hennes känslor som är utgångspunkten för våldet: att våldet är ett försök att bemästra något som man själv arbetar hårt med eller känslor och sidor hos en själv som man inte klarar av att acceptera eller tackla. Om man ska klara av att sluta att använda våld, måste han/hon:

- Erkänna sitt våld

- Rikta blicken mot sig själv
- Erkänna sina egna känslor
- Lära sig att ta ansvar för dessa känslor utan att låta dem gå ut över andra i form av våld och dominans

När det gäller män som slår utgör förväntningar på att vara en ”riktig” man en stor utmaning. I mansrollens utformning ligger ett allt annat än negativt förhållande till snart sagt alla känslor utom aggression. Att erkänna andra känslor såsom otrygghet, sårbarhet, hjälplöshet och ledsenhet upplevs av många män som ett sammanbrott. Att gå ett steg till och börja arbeta med att formulera sina känslor i ord istället för att låta dem resultera i våld kan vara ännu svårare. Tyvärr känns makt bättre än maktlöshet. Detta gäller speciellt för män (Isdal 2001).

Isdal och Råkil har även tittat på hur män förhåller sig till och förklarar sitt våld. De har sett fyra karaktäristiska mönster. Gemensamt för dessa är att de bidrar till att förminska våldsproblematiken samtidigt som de tar bort ansvaret från mannen. Förhållningssätten är:

- Osynliggörande, vilket betyder att pappan döljer våldet för sig själv och andra och därigenom låter bli att förhålla sig till det.
- Externalisering, att pappan försöker förklarar sitt eget beteende som orsakat av något utanför honom själv. Vanligtvis lägger pappan skulden på mamman, som enligt hans uppfattning provocerade honom till våld. På det sättet blir pappan, som han uppfattar och upplever våldet, ett offer för mamman – hon får honom till att utöva våld och är ansvarig för det han gör.
- Förnekande/bagatellisering. Våldet förnekas eller bagatelliseras så att det reduceras till något nästan oproblematiskt. Förnekande är vanligt när pappan konfronteras med sitt våld av instanser som polis, rättsapparater och socialtjänst. Bagatellisering kan vara kvantitativ: ”Det har väl skett ett par gånger” – när det har skett tio gånger, och kvalitativt: ”Det var inte så hårt överhuvudtaget” – när hon fick näsbenet knäckt. Bagatellisering kan också vara språklig; i stället för att säga att man slog, så säger pappan att han petade på henne. Ett speciellt fenomen är användningen av ord som säger att våldet var ömsesidigt; ”Vi hade en fajt, det blev bråk, vi gick lös på varandra...” osv.
- Fragmentisering betyder att våldet är ett fragment utan förhistoria eller framtid. Pappans upplevelse är att han bara använt våld mot mamman tre gånger, medan han är snäll större delen av tiden och älskar henne. Våldet blir ett undantag och snällheten regel. I dessa förhållanden tenderar dock mamman att uppleva våldet som ett huvudinnehåll och något som hon ständigt måste vara beredd på. Mamman och pappan har här två vitt skilda upplevelser av verkligheten och våldet (Isdal, Råkil 2002 s79 - 82).

Vidare delar Isdal in våldsproblem i fyra kategorier: situationsvåld, relationsvåld, funktionsvåld och traumavåld. En och samma person kan ha flera olika våldsproblem.

Personer med **situationsvåldsproblem** griper lätt till våld i alla möjliga situationer både inom den egna familjen, ute i det offentliga rummet, som anställd och chef. Går till angrepp i situationer där han känner sig maktlös. **Relationsvåld** äger rum inom nära relationer eller maktsystem, i regel från någon som är starkare eller har mer makt mot någon som är svagare eller har mindre makt. Karaktäristiskt för personer med relationsvåldsproblem är att de bara uppträder inom relationen och inte eller i liten utsträckning annars i livet. Kvinnomisshandel och barnmisshandel är exempel. Alternativet till våld inom nära relationer är först och främst kommunikation, det vill säga att lära sig uttrycka egna och förstå andras tankar och känslor. Alternativet till våld är att lära sig motsatsen till våld: att ge stöd och förståelse, visa tålmod, visa respekt och godta andras rättigheter och gränser (Isdal 2001 s189 - 193).

Funktionsvåld kallar Isdal det våld som hjälper en att uppnå förmåner man behöver eller att undgå straff. Ett exempel är soldaters våld.

”Traumavåld är våld som står i direkt förhållande till ett tidigare allvarligt trauma. Våldet löses ut när något aktiverar tidigare starkt traumatiska erfarenheter.” (Isdal 2001 s.195) ”Dödsångest och panik kan vara känslor omedelbart före våldet. Med dessa komponenter i aktion blir traumavåld ofta det klart allvarligaste våldet. Till skillnad från annat våld är traumavåld i långt mindre utsträckning ”under kontroll” av den som utövar det.” (Isdal 2001 s 195) ”När händelser utlöser ett traumatiskt minne, aktiveras känslorna från den gång händelsen ägde rum. I praktiken betyder detta att den som utövar våld upplever situationen idag på samma känslomässiga sätt som då traumat skedde. Han känner sig lika rädd och liten som den gången, och han upplever hotet idag som lika stort och farligt som den gången. Detta blir farligt därför att han känslomässigt uppträder som ett barn i våldsögonblicket, medan han har fysik och krafter som vuxen människa..” (Isdal 2001 s196) Isdal och Råkil poängterar att mäns våld mot kvinnor är att arbeta med farlighet som problem. Det är därför viktigt att de som behandlar våldsutövande pappor inkluderar en säkerhetsplanläggning för mamman och barnen som en nödvändig del av behandlingsarbetet med pappan (Isdal, Råkil 2002).

Hur drabbar våld barnet; möjliga symptom

Idag har vi en stor kunskap om hur våld i familjen påverkar barn. Som tidigare nämnts drabbar det anknytnings-/omvårdnadssystemen på ett mer direkt sätt än annat våld. ”Redan att bevittna kan innebära ett trauma i sig självt med allvarliga konsekvenser för barnets anknytning (Levendovsky m.fl. 2003) och en flerfaldigt ökad risk för utveckling av allvarlig psykisk ohälsa (Davies & Cummings 2006)”.

”Att upplevelserna är så farliga för utvecklingen beror på att barnen inte är förberedda på att hantera hot och aggression från anknytningspersoner, dvs. just dem som de ska kunna söka

trygghet och beskydd hos när fara hotar. När ett barn tvingas bevittna våld mot en förälder, blir det känslomässigt övergivet och skyddslös, eftersom det just då förlorar bägge sina föräldrar – den ene i form av en hotfull angripare och den andre som ett utsatt offer. Dessutom visar flera studier att barn som lever i familjer där pappan slår mamman löper en hög risk att själva bli utsatta för våld eller andra övergrepp (Cicchetti & Valentino 2006).” (Broberg, Risholm Mothander, Granqvist, Ivarsson 2008 s.73)

Barn som far illa i sina familjer riskerar att utveckla kaotiska och osammanhängande inre arbetsmodeller som stör deras förmåga till kontakter med andra. Barnen får en föreställning om att nära relationer är förknippade med fara, och att de själva inte är värda vare sig skydd eller omsorg (Almqvist, Jansson 2004).

När barn upplever våld kan de reagera genom att ingripa för att få pappa att sluta att slå alt. distansera sig genom att hålla avstånd fysiskt, stänga ute ljud. Att barn håller tyst om våldet kan ha olika motiv som att de vill begränsa obehaget i tid ”smitta av sig” från natt till dag, tiger för att hålla skammen borta (andra har en snäll pappa, det vill jag också ha). Barn vill inte visa sig som avvikande i negativ bemärkelse. Barns tystnad kan vara resultatet av en riskbedömning. De som själva blir slagna kan uppleva det som särskilt riskabelt att tala med någon utanför familjen. Situationen kan bli att barnet blir ännu värre slaget (Red. Eriksson Sohlberg 2007). Fara finns att barn får uppleva att pappa slår mamma och barnet självt under och efter separationen. I vissa fall kan våldet öka (red. Eriksson 2007, Fleury m.fl., Peled 2000).

När det gäller hur barn påverkas är den individuella sårbarheten betydelsefull. Inte alla blir psykiskt traumatiserade eller får en avvikande psykisk utveckling. Men riskerna ökar ju svårare och mer omfattande negativa upplevelser barnet har utsatts för. Ofta reagerar barn med att utveckla posttraumatisk stress, PTSS

Förskolebarn visar ofta upp kroppssymtom; såsom ont i magen och återfaller i beteenden som tillhör lägre åldrar. Sömnproblem, mardrömmar, och ätstörningar hör till bilden. Överdrivet föräldraberöende (”klängighet”) och separationsångest är vanligt, liksom håglöshet och passivitet. För andra barn dominerar en bild med aggressivitet och rastlöshet.

Skolbarn pendlar mellan att försöka minska skamkänslor genom att bevara våldet som en familjehemlighet och en önskan om att någon utomstående uppfattar situationen och räddar dem. Deras erfarenheter underminerar deras självkänsla och tro på framtiden i en kritisk utvecklingsfas i livet. Yngre skolbarn känner ofta skuld för att de varit orsak till eller inte kunnat förhindra våldssituationerna. Pojkar har en tendens att reagera mer utåtriktat med bl.a aggressioner, men symtombilden skiljer sig enligt ny forskning inte så mycket åt mellan könen som man tidigare menat.

Såväl pojkar som flickor visar svårigheter att etablera åldersadekvata kamratrelationer. De kognitiva svårigheterna som är en följd av traumat; uppmärksamhetsstörningar,

koncentrationssvårigheter och minnesstörningar, innebär också ofta att barnets inlärningsförmåga påverkas negativt.

Bland tonåringar är skamkänslor och självanklagelser vanliga. Att alltför tidigt söka sig bort från hemmet, söka skydd i ett gäng eller utveckla en förtidig vuxenidentitet är andra symtom hos tonåringar som traumatiserats av våld i hemmet (Almqvist, Jansson 2004).

Almqvist och Broberg har i sin studie av barn på kvinnojour kommit fram till att barnen drabbas på olika sätt. De fann barn med relativt tydliga posttraumatiska stressymtom. De plågades mycket av minnesbilder av hur mamman misshandlades och var påtagligt rädda. En annan grupp var barn som blivit mer och mer våldsfixerade. Dessa barn sökte sig till våld och skräck i olika former som ett sätt att bemästra sin rädsla, att lära sig leva med våldet utan att bli rädd. Dessa barns symtombild tycks stämma relativt väl överrens med beskrivningen av kontrollerande aggressiv kontaktstörning som kan utvecklas ur en desorganiserad anknytning. Howe m fl, 1999. En tredje grupp utgjordes av barn som framförallt utvecklats till att ta hand om mamman (Almqvist, Broberg).

Barn kan även få **hjärnskador** av att växa upp med våld. Tidigare har forskare menat att konsekvenser av våld som koncentrations- och relationsstörningar berott på psykiska faktorer. Idag vet vi att våld och bristande omsorg under de första åren också kan påverka hjärnans utveckling. En av föregångarna på detta område är Bruce Perry, en amerikansk neuro- och barnpsykiater och forskare. Hans teori, som vunnit starkt stöd, är att trauma påverkar hjärnan hos barn under tre år. Kaos, försummelse, ångest och direkt våld i den tidiga barndomen kan resultera i neuropsykiatriska skador som är svåra att förändra. Ju äldre barnet är, desto mer tid, kraft och resurser behövs för att ändra de system i hjärnan som påverkats av att barnet varit utsatt för traumatiska händelser tidigt i livet (Hindberg 2006).

Vara en bra förälder & samtidigt använda våld – går det?

En av de viktigaste uppgifterna för en förälder i uppfostran av barn är att stödja barnet i utvecklandet av en empatisk förmåga och i att hantera sin inneboende aggressivitet. Isdal (2002) tar upp att inlevelseförmåga (empati) är kanske den viktigaste spärren mot våld. Även han tar upp att den utvecklas genom våra erfarenheter under uppväxttiden. Genomtänkt omsorg, inte mycket svek och avvisande. Med detta stöd utvecklar barnet sin sociala kompetens (Metell 2002). Den andra viktiga spärren mot våld är att kunna styra sin egen aggression. Detta lär man sig genom erfarenhet. Aggression och ilska är två skilda saker. Ilska är en positiv känsla på det viset att den ligger bakom sådana handlingar som självhävdelse, gränssättning, självmarkering och självförsvar. Aggression däremot är negativ på det viset att den kan vara kränkande, destruktiv, skadlig och förtryckande. Det finns två element i kontrollen av aggression; den grundläggande och den specifika. En grundläggande känsla av kontroll över sitt liv är en förutsättning för att kunna kontrollera sitt beteende. Att ha kontroll över sitt beteende betyder att man är i stånd att värdera situationer och välja den handling som är mest konstruktiv. Det betyder att man är i stånd att

styra sina känslor på ett sådant sätt att de kommer till uttryck på lämpliga tidpunkter och platser och på lämpligt sätt. Om ett barns barndom präglas av vanmakt och brist på kontroll och förutsägbarhet kan det bli svårt att utveckla grundläggande kontroll.

Alla sätt att bemästra har två sidor. Den specifika kontrollen av aggression handlar om i vilken mån man har lärt sig att hantera aggression. Barn behöver hjälp när det gäller att lära sig sådant: dels behöver de goda förebilder, dels behöver de vägledning och återkoppling till egna handlingar (beröm, gränser och inte straff).

Forskaren Oranen som bland annat arbetar med att utveckla utbildningsprogram för barnrådgivare i Finland omtalar föräldraskapet på följande sätt: Föräldraskapsarbetet ska också utföras med män. Eftersom våldsamma män som fäder har samma föräldrarättigheter som mödrarna, borde de också ha samma skyldigheter och de borde möta följderna av sitt beteende ur barnets synpunkt. Föräldraskapsarbete får emellertid **inte utsätta barnet eller modern för någon risk**. Det bör bara genomföras med män som gått in i en egen förändringsprocess och som tar ansvar för sitt våldsamma beteende. Lundy Bancroft och Jay Silverman (2002) har identifierat 12 steg till förändring på våldsanvändarens väg till ansvarstagande föräldraskap. Våldsanvändaren bör:

1. Fullt ut erkänna sin historia av fysiskt och psykiskt våld mot sin partner och sina barn,
2. Inse att beteendet är oacceptabelt,
3. Inse att han valt att använda våld,
4. Se och visa empati för våldets konsekvenser för hans partner och barn,
5. Identifiera sitt mönster av kontrollerande beteende och förväntningar om rättigheter i förhållande till kvinnor och barn,
6. Utveckla respektfulla beteenden och attityder,
7. Omvärdera sin förvrängda bild av sin partner,
8. På olika sätt gottgöra både i ett kortsiktigt och långsiktigt perspektiv,
9. Acceptera de konsekvenser våldsutövandet får för honom själv,
10. Förbinda sig att inte upprepa våldshandlingar,
11. Inse att förändring är en lång (ofta livslång) process,
12. Vara villig att hållas ansvarig.

Dessa steg kan användas för att se om det finns en säker grund för föräldraskapsarbete med en pappa som har använt våld. De utgör viktiga perspektiv i bedömningen, dock inte fasta kriterier (Red. Eriksson, Oranen 2007).

För många pappor kan barnen och deras upplevelse av våldet vara den yttre motivation till förändring som senare kan leda till en inre motivation att förändra och ta ansvar för våldsutövandet.

I tidigare forskning poängterades det att separation mellan barnet och en eller båda föräldrarna var en förlust för barnet. Ny forskning har visat att det finns en variation av barns erfarenheter vid separation. Parallellt med förlustperspektivet finns överlevnadsperspektivet. Det har visat sig att en separation kan gagna barnen (Smart 2003). Detta gäller även om separationen har orsakats av ett beslut om omhändertagande för samhällsvård (t.ex. Laurila 1999; Valkonen 1995). En annan viktig poäng är att det kanske inte är separationen i sig som är orsak till problemen som dyker upp utan svårigheter hos barn under en separation påverkas av andra faktorer. De faktorer som kan orsaka bekymmer för barn är problem i föräldrarelationen. Sammantaget är budskapet från nyare forskning att barnens erfarenheter vid en separation präglas av variation, på gott och ont, vilken är förknippad med kvaliteten på nära relationer (Smart 2003, Red Eriksson 2007).

Presentation av utredningsmodellen

Här följer en presentation av Gungans utredningsmodell. Bild bifogas över vilken ordning utredningen bör ta för att på bästa sätt möta upp barns behov.

När vi i texten använder oss av ordet handläggare syftar vi på socialsekreterarna inom barnavården.

Mamma pappa barn – känd våldshändelse

Att vi kallar den som är utsatt för våldet för mamma och förövaren för pappa handlar om att på djupet förstå barnets situation. Det handlar om föräldrar som barnet har en relation till och är mycket beroende av. Vi är dock medvetna om och har erfarenhet av att familjekonstellationer kan se ut på många sätt; det kan vara styvförälder, det kan vara samkönade förhållande och det kan vara mamman som utövar våld mot pappan. Barnet är dock alltid drabbat. I många fall är barnet utsatt för våld av föräldern/föräldrarna.

Med känd våldshändelse menar vi den sista våldshändelsen, den som föranlett kontakt med socialtjänsten. Det kan komma till socialtjänstens kännedom genom en polisanmälan, genom att mamman själv söker hjälp eller på annat sätt.

Vårdskunskap Tempo Snabba beslut – våld är en färskvara

Socialtjänsten har en unik möjlighet att hjälpa barn i familjer där pappa slår mamma. För att kunna genomföra detta behövs kunskap om våld och våldets mekanismer. Vi behöver kunskap om hur våldet drabbar barn och deras mammor samt hur papporna utövar våldet. Det behövs även kunskap om hur och vad som gör att parterna tillfrisknar (se inledande diskussion om Gungans våldsperspektiv). I och med att handläggaren har våldskunskap blir det lättare att hålla de parallella spår som krävs att det är en våldsutsatt mamma och vad det kan göra med hennes omsorgsförmåga samtidigt som det är barnet som är mest utsatt.

När familjen aktualiserats hos socialtjänsten är det nödvändigt att hålla ett högt tempo och prata med både föräldrar och barn så snart som möjligt, innan deras försvar åter aktualiseras. Om barnet är slaget ska socialtjänsten tidigt i handläggningen ta ställning till polisanmälan. Kontakta polisen och kom överens om vem som gör vad och i vilken ordning.

Utredningen startar med att handläggaren *tillsammans* med mamman gör en kartläggning om hur våldet har utövats mot henne och barnet/barnen. Det blir en hjälp för henne att ta in vad som drabbat dem. Fokus skall vara på både mammans behov och barnens behov; vad gör våldet med mamman, men även med hennes omsorgsförmåga, samtidigt som barnet är mest utsatt. Mamman kan känna sig förstådd, genom de frågor handläggaren ställer, när hon märker av handläggaren ställer frågor som visar att denna/denne förstår både barnets och mammans utsatthet. Att vi

börjar med att tala om våldet, då vi startar en barnavårdsutredning beror på att våldet är centrum i barnets liv. Det präglar hela livet.

I samtalen med mammor och barn får handläggaren möjlighet att få en uppfattning hur våldet har drabbat barn och mammor samt en bild över risken för fortsatt våld i framtiden.

Genom att lyssna på både mammans och barnens berättelse om vad de upplevt underlättas deras process att få ihop sina berättelser, vilket kan avlasta både mammor och barn från en del skuld känslor. Exempel på detta är barn som glömt att de försökte hindra sin pappa, när han höll på att strypa mamma. Mammor som glömt att hon försökte stoppa pappans misshandel av barnen.

Om socialtjänsten arbetar uppdelat; en handläggare för barn och en för mamma blir det oerhört viktigt att skapa ett nära samarbete för att möjliggöra ett sammanhållet mamma/barnperspektiv. Handläggare som utreder barnens situation och handläggare som utreder kvinnans situation (alt. stödjer kvinnan) skall arbeta hand i hand. Mamman skall inte behöva berätta om vad hon och barnet/barnen har drabbats av flera gånger för olika handläggare inom socialtjänsten.

Idag vet vi för mycket om våldets skadeverkningar på barn för att inte göra något åt det. Barn har rätt till att ha det bra här och nu. Viktigt att vi inte bara fastnar i tänkesättet; att det som händer nu får konsekvenser för barnens utveckling i framtiden. Broberg (2006) uttrycker det med orden: *”Barndomen har ett eget värde. Det är ingen transportsträcka till vuxenlivet. Barn har rätt att ha goda uppväxtvillkor även om detta inte är bevisat gör dem till bättre människor som vuxna”*.

Det är viktigt att under hela handläggningen ge barn och mammor information om vad som kommer att ske och hjälpa dem att förbereda sig för olika situationer, ex. i kontakten med de våldutövande papporna. Detta har visat sig bli ett först steg mot att återta kontrollen över sitt liv, vilket har betydelse för måendet både hos mamma och hos barn. Men det är också ett sätt att säkerhetsplanera tillsammans med barn och mammor.

När det gäller arbetet med pappan blir det viktigt att sätta ord på det våld som han använt. Vara tydlig med det och ständigt benämna det. Tala ständigt om vilka problem hans aggressiva, kontrollerande och våldsamma beteende gör med både barn och mamma. Var tydliga med vad ni förväntar er för beteende av pappan.

Kartlägg mammans och barnet/barnens utsatthet för våld & behov av skydd - bedömning av omsorgsförmåga

Gungans modell bygger på att man börjar prata med mamman och gör en kartläggning av hur hennes våldserfarenheter ser ut, dels mot henne och dels vad barnet har utsatts för och upplevt.

”Forskning om trauma och vår erfarenhet har visat att traumatiserade, vuxna som barn, inte berättar vad som hänt, *såvida inte de rätta frågorna ställs*. Frågor som är direkta och visar att den som

frågor är införstådd med den traumatiserades inre föreställningsvärld öppnar för dialog. Det krävs att den som lyssnar har tid, inger förtroende, visar respekt och har modet att ta emot berättelsen för att den som berättar skall kunna minnas och berätta. Barn som utsatts för svåra trauman orsakade av att de bevittnat våld kan bli fel diagnostiserade och behandlade på fel sätt. Deras beteenden liknar beteenden hos barn med andra psykiska eller neurologiska problem. Om man vid diagnostisering inte synliggör våldet i familjen, är risken stor att barnet får fel diagnos och en felaktig behandling”.(red. Eriksson, Metell & Lyckner 2007).

Ovanstående citat är även Gungans erfarenhet. Vi har upplevt att barn har blivit remitterade till barnneurolog på grund av sina symtom, vilka senare har försvunnit när våldet upphörde.

Det kan finnas skäl för mamma och barn att inte tala om hur det är för socialtjänsten. De kan vara livrädda och tror inte att någon kan skydda dem. Mamman har kanske berättat tidigare för någon utan att få hjälp. Hon är orolig över om hon kan beskydda barnen vid umgänge. Ge mamman information att våldet oftast blir värre om pappan inte har börjat ta ansvar för våldet eller ha sökt hjälp för att klara av sina våldsproblem.

Viktigt att samma person får mammans och barnens berättelser. Mamman kopplar sin historia till barnet. Detta gör att barnet inte behöver avslöja våldet. Genom att det är handläggaren inom barnavården som är med och först träffar mamman allvarliggörs för föräldrarna barnets utsatta situation. Viktigt är att höra mammans berättelse då den kan hjälpa barnet att få ihop sin berättelse och vice versa samt ta fram positiva handlingar/ingripanden i våldshändelserna.

I och med att kartläggningsfrågorna kopplas till vad barnen har utsatts för, ökar mammans förmåga/vilja att bryta upp från den våldsamma relationen. Det vill säga att barnen kan skadas eller har skadats. Detta och att hennes eget liv är i fara (Holmberg, Enander 2005). Kartläggningen är viktig och väsentlig. Den kan bli en del i bearbetningen av vad mamman varit med om och en hjälp för henne att ta in vad barnen utsatts för.

Kartläggningen, vilket oftast sker vid flera tillfällen, är även en hjälp för mamman själv att se vilket våld hon och barnet varit utsatta för. Detta är kanske första gången hon formulerar sig kring våldet vilket gör att hon får nya insikter vilket för de flesta mammor är mycket smärtsamt.

Genom att ställa frågor till mamman om barnet börjar hon att ”ta in” barnet och barnets smärta. Hon börjar förstå att hennes barn har levt med våld i kanske hela sitt liv och att det har påverkat barnet. Barnet är ju en stor motivation för mammor att lämna en relation som präglas av våld. Vår erfarenhet är att barnet har upplevt våld i hela sitt liv, även när de var i mammans mage.

Den som är utsatt för våld kan mera i detalj beskriva vad som hänt till skillnad från förövaren som svarar mera svepande, undviker att besvara eller beskyller den andre för att vara omöjlig.

Kartläggningsfrågor och definition av olika typer av våld presenteras i separat bilaga.

Vid det första mötet bör fokus ligga på att få kunskap om mammans och barnets behov av skydd;

- Kan de vara kvar hemma?
- Kan pappan flytta ut?
- Behöver de bo på skyddat boende?
- Vilken typ av skyddat boende behövs?
- Handläggare och mamman måste ställa sig frågan om hemmet är ”smittat”?

Det blir viktigt att mamman får stöd ekonomiskt, praktiskt och juridiskt så att hon kan ha fokus på att bli en stödjande fungerande förälder. Fokus bör vara på vad mamman behöver för stöd för att klara av att ta hand om barnen;

- Hur utmattad är hon av våldet?
- Har hon krafter kvar att fokusera på barnets behov?
- Är hon i stånd att tänka säkerhet? Skydda barnet från fortsatt våld?
- Behöver hon stöd i att återupprätta sitt föräldraskap?
- Hur får hon barnen att lyda?
- Säger hon ifrån om de slår henne?
- Slår varandra?
- Kan hon säga nej?

Viktigt att detta utreds med största varsamhet så att mamman känner att målet är att se vilken hjälp hon behöver för att kunna hjälpa sina barn. Viktigt att handläggaren inte uppfattas som en fortsättning på pappans nedvärdering av hennes föräldraskap

Prata med barnet och mamma tillsammans

Efter samtycke av vårdnadshavare/vårdnadshavarna att få samtala med barnen, blir nästa steg att skyndsamt träffa barnet och mamman *tillsammans*. Som tidigare nämnts är det föräldrarnas ansvar att berätta om våldet. När samtycke givits blir det viktigt att tydliggöra att barnet inte får straffas eller utsättas för mer våld om de berättar. Barnen behöver veta att de är skyddade när de berättar (ATV ”Det är inte din skuld”). Barn kan ha svårt att sätta ord på sina erfarenheter därför blir detta med trygghet att berätta en avgörande aspekt. Vid detta möte bör barnet få information om vilka han/hon pratar med, vad mamman redan berättat och vad som kommer att hända på framöver.

Exempel på barnsamtal bifogas.

Att mamma redan berättat vad som har hänt är avlastande för barnet som inte behöver vara den som avslöjar familjehemligheten. Handläggaren bör berätta så detaljerat som möjligt om vad de vet om den sista våldshändelsen. Barnet bekräftar oftast mammans berättelse. Handläggaren bör poängtera att den vet att barn som upplevt våld i sin familj ofta får olika symtom, de kan ha mardrömmar, svårt att koncentrera sig, påträngande tankar och minnen, de kan känna skuld, bli aggressiva osv. Ofta säger barnet vid detta tillfälle att de känner igen något eller flera av symptomen. När det gäller skuld är det viktigt att inte ta bort det utan bearbeta vad de kunde ha gjort och inte kunde ha gjort.

Det är viktigt att handläggaren ger barnet kontinuerlig information under hela utredningstiden. Gungans erfarenhet är att ger man barn information får man information Barnet får mer kontroll över sin situation samt tar upp med oss för dem viktiga frågor.

I dessa ärenden händer ofta saker hela tiden som berör barnet. Är pappa anhållen? Blev han häktad (viktigt ur säkerhetsaspekten)? Pågår polisutredning? Vad är det? Vad säger poliser? Vårdnadsfrågan – blir det något interimistiskt beslut? Vad innebär det i så fall för barnet? Har pappan besöksförbud mot barn och mamman eller endast mamman? Vad innebär det? Barn behöver få veta vem som bestämmer i de olika frågorna!

Ge informationen flera gånger, traumatiserade personer (även barn) glömmar. Handläggaren bör vara aktiv i att ge information, använd fantasin och tänk dig in i barnets situation. Vad kan det behöva veta? I och med att man ger information ger barnet oftast information om vad det behöver veta, vad som är viktigt för barnet. Ibland är det en lillasysters säkerhet man oroar sig för, ibland är det vad man skall göra om pappa kommer till skolan. Det kan vara hur pappa har det i häktet eller undrar över när det skall få träffa pappa. Viktigt att inte ge ansvaret för information till mamman, det är inte säkert det blir rätt. Oftast är det så många personer inblandade i familjer där det finns våld, därför är det svårt att lämna över till en kanske traumatiserad mamma att ge barnet rätt information.

Det som många barn har svårt att hantera är rättsprocesserna som direkt handlar om dem. Det kan vara en rättsprocess som handlar om det våld som pappan utsatt barnen för eller en rättsprocess som handlar om vem som skall ha vårdnaden. Överklagar pappan ett negativt beslut drar rättsprocesserna ut på tiden. Det är ofta förenat med skam och skuld att man som barn bidrar till att ens pappa kommer i fängelse.

Barnet kan känna skuld/skam att pappa hamnar/är i fängelse. Kanske har barnet själv bidragit till att pappa har hamnat i fängelse. På frågan till barnen vad är det värsta, kan barnet svara att pappa är i fängelse eller kommer att hamna där. Detta svar kan komma efter att mamman upprepade gånger misshandlats mycket svårt och även barnet själv.

Vid samtalen med barnet är det viktigt att ha i åtanke att många barn identifierar sig med förövaren. Identifiering kan dels vara fråga om en "hjärntvätt" då barnet hela tiden blir matat med att mamman på olika sätt är dålig, dels kan det vara en fråga om ren överlevnad. Om barnet misshandlast tar det ofta över förövarens/förövarnas syn på dem, en överlevnadsstrategi. "Man tar in förövarens attityd för att inte behöva känna sig så hjälplös" (Kaplan 2006).

Beroende på barnets ålder blir det viktigt att träffa barnen flera gånger, antingen tillsammans med mamman eller utan henne. På dessa träffar bör handläggaren fortsätta med att ge information och förbereda barnet på olika situationer.

Metell och Lyckner påpekar dock vikten av att hitta balansen mellan vuxnas frågor om våld och barnens egen process att berätta:

"Att för tidigt utmana barn att berätta kan vara starkt ångestskapande och bli ett hinder för bearbetning. Det är viktigt att hitta en balans mellan att hjälpa barnet med frågor och att invänta barnets spontana berättelse, så att inte försvar mot ångest hindrar bearbetningen." (red. Eriksson 2007 s.106).

Detta betyder att handläggaren ska fråga men om frågan inte tas emot eller ger det väntade svaret – kan det vara på sin plats att vänta med fler våldsfrågor. När barnet märker att vi står pall för våldsberättelser så brukar de komma och då blir det viktigt att lyssna aktivt och hjälpa dem att få ihop sina erfarenheter. Barnets berättelse är i första hand till för att hjälpa barnet att sätta ord på vad det har varit med om och måste användas med största försiktighet.

Några lärdomar från utvecklandet av Gungans utredningsmodell: Huvudbudskapet är att barn försöker begränsa skadorna för sig själva och andra familjemedlemmar. Detta gör de på olika sätt. De blandar sig i och de distanserar sig. Ett och samma barn beskriver olika sätt, inte antingen eller. De gör det som de tror är möjligt.

Utifrån mammans berättelse och att barnet bekräftar att det varit med om våld i familjen är det lättare att göra en bedömning av den fortsatta handläggningen. I och med att handläggaren tidigt under utredningen får barnets utsatthet innanför huden är det lättare att hålla barnfokus vid de fortsatta samtalen med både mamman och pappan.

Viktigast är att barnet skyddas från fortsatt våld. Information till barnet och framförallt skyddet gör att barnet får kontroll över sin situation. Detta är förutsättningen för att de sedan skall kunna bearbeta traumat.

Gungan har upplevt att barn inte alltid vill att skolan skall kontaktas. Sohlberg (red. Eriksson 2007) använder uttrycket att barnens liv i skolan inte skall bli smittade av det våld som de upplever/upplevt i hemmet. Gungan har inte tagit kontakt med skolan i de fall barnen inte vill. Det har visat sig att dessa barn har klarat skolarbetet väl. Icke våldsutövande föräldern har haft en bra kontakt med skolan. De barn som inte har haft något emot att skolan kontaktas har ofta tagit hjälp av skolan i kontakten med föräldern och behöver stöd i det eller att det har märkts tydligt oftast mycket tydligt i skolarbetet att barnet inte har det bra hemma.

Bedömning av pappans ansvarstagande för våldet & föräldraskapet

Då det gäller våld inom familjen är det viktigt att inte titta på familjen som ett system, utan ha som utgångspunkt att den som utövar våldet bär hela ansvaret för våldet. I mötet med pappor kan det vara passande med två handläggare för att i samtalet hålla fast vid våldet. Viktigt att förmedla att man inte är emot papporna utan arbetar mot det våld som de använder.

Om barnet tillsammans med mamman blivit placerat på skyddat boende bör man skyndsamt kontakta pappan för att berätta om placeringen samt informera om vad som kommer att hända. Vidare behöver han information om vad socialtjänsten planerar att göra; en utredning kring vad barnet varit med om och dess behov samt utreda föräldrarnas föräldraförmåga. Vid detta samtal kan pappan erbjudas samtal med en behandlare som har kompetens att samtala med pappor som använder våld.

Gungans utredningsmodell kartlägger inte våldet med pappan. Om pappan tar upp något som mamman har gjort tar handläggaren upp det med mamman för att höra hennes berättelse om samma situation. Det är vanligt att förövare skuldbelägger sina offer. I början av pappans process att sätta ord på våldets mening kommer att handla om förlägga skulden och skammen på någon annan för att kunna legitimera sin våldsanvändning. Fokus bör vara på; står han för det våld han utövat?

Om ja - kan han prata med barnen om att det är han som gjort fel? Att han är ensam ansvarig för det våld han använt mot mamman och barnen? Om pappan bekräftar och har inlevelse i barnets upplevelser har han goda möjligheter att få ett fungerande umgänge med sina barn. Till slut kommer barnen att kunna lita på honom igen och en relation utan rädsla kan skapas. Den bästa hjälp han kan ge sitt barn är att; ***inför barnet ta på sig ansvaret för våldet och förmedla att han inte tänker använda våld igen.***

Om nej – så betyder det att pappan förmodligen kommer att brista i sin omsorgsförmåga. Om han ej visar vilja att ta på sig ansvaret kommer inte barnen känna sig trygga och skyddade hos pappan (Red. Eriksson, Oystein Steinsvåg 2007). Det blir viktigt för handläggaren att tydliggöra konsekvenserna om pappan inte tar ansvar för våldet. Om vi inte gör det osynliggör vi och därmed upprätthåller våldet! Exempel på hur ett nej till ansvar kan förmedlas;

- Fortsätter pappan att tala nedsättande om mamman inför barnen - indikation på bristande omsorgsförmåga.
- Fortsätter han att kontrollera mamman genom barnen – indikationer på bristande omsorgsförmåga.
- Står ord mot ord; det vill säga anklagar båda föräldrarna varandra för att vara den som utövat våld – indikation på bristande omsorgsförmåga.

Om pappan vägrar att ta emot hjälp är det viktigt att ändå träffa honom för att ta reda på hur han tänker om våldet, är det något han erkänner eller bagatelliserar eller förnekar totalt? ***Detta blir en viktig del i utredningen av hans föräldraförmåga.***

Det bästa är om socialtjänsten innan samtalet med pappan har hunnit träffa barnet. Då är det lättare att hålla fokus på barnet och våldet i samtalet. Det är också lättare att motivera pappan till att ta emot hjälp om man trycker på hur våldet har drabbat barnet. De flesta fäder vill fortsätta vara förälder. Det kan bli nödvändigt att inför pappan säga att barnet har bekräftat att det upplevt våld i familjen. Detsamma gäller vid en rättsinstans, där barnets ord kan vara avgörande för att skydda dem. Som tidigare nämnts behöver barn veta att de är skyddade, när de berättar.

Vid bedömning av pappans föräldraförmåga är det viktigt att fundera över om våld mot barnets mamma och ofta barnet är förenligt med att vara en god pappa. Utifrån hur våldet har utövats kan en djupare bedömning av hans föräldraförmåga göras.

Alla barn uttrycker inte en rädsla för pappor som har utövat våld, de kan tvärtom ha identifierat sig med förövaren och övertagit hans bild av att mamman är dålig. Detta är ju också något många barn blivit indoktrinerade med under hela sin uppväxt. Det är också helt naturligt att barn, som under sin uppväxt behöver trygghet och skydd, håller sig till den förälder som är starkare. Sedan är det naturligtvis så att pappan inte alltid är våldsam, utan tvärtom kan vara den som orkar leka med barnet, och att barnet saknar den ”snälla” pappan samt uttrycker en längtan efter honom. Socialtjänsten behöver ta reda på så mycket som möjligt kring vad barnets eventuella längtan efter pappan står för, så att barnet kan få rätt hjälp. Även här är det bästa för barnet att det får ihop sin verklighet genom att pappan bekräftar och tar ansvar för våldet. I de fall då pappan fortsätter att förneka att han använt våld, måste man ibland förklara för barnet: ”För pappa är det så här, han tror inte att han slagit!” Barnet behöver få saker på plats så att verkligheten blir så begriplig som möjligt.

Om pappan inte är frihetsberövad och är vårdnadshavare för barnet, kan det bli aktuellt att fundera över om socialtjänsten behöver omhänderta barnet enligt § 6 LVU, ***om pappan t ex vägrar låta barnet vara med mamman på ett skyddat boende*** eller i avvaktan på slutgiltig bedömning av socialtjänsten. Det kan även bli aktuellt för mamman att ansöka om ensam vårdnad interimistiskt

Något som behöver vidareutvecklas i Gungans utredningsmodell är också kontakten mellan den som utreder barnets situation och den som behandlar pappan.

Bedöm föräldraförmåga

När det gäller föräldraförmågan är det viktigt att först fokusera på våldet, eftersom det är en central del i barnens liv. Fokus på våldet bidrar till att barns behov även på andra områden belyses, men inte fullt ut. I denna rapport fokuserar vi på föräldrarnas/föräldrarnas våld och vad det gör med barnen och deras förmåga att vara förälder. Barns andra behov har inte blivit lika

diskuterade i denna rapport, vilket inte ska tolkas som att de inte är viktiga. Detsamma gäller, förutom angivna, vilka som behöver kontaktas i utredningen.

Inom socialtjänsten utgår många ifrån att mammor ska skydda sina barn och se till att de växer upp under trygga förhållanden. Det förs inte lika tydliga diskussioner om att pappor är lika ansvariga för att skydda och ge känslomässig omsorg till sina barn. Detta kan bli ett problem om det förekommer våld i familjen. Det blir lätt att minimera hur pappans våldsanvändning påverkar hans föräldraförmåga – det är lätt att man håller isär – en man som slår en kvinna kan skiljas från att vara man som är en pappa. Om vi handläggare håller isär våldet från faderskapet hjälper vi till med att osynliggöra och därmed upprätthålla våldet. Vi blundar för de konsekvenser som våldet innebär för barn och mammor!

Vad krävs av en pappa, som utövat våld? Enligt forskaren Eriksson (2006) blir det viktigt att pappan visar empati med barnen och mammans situation; visar förståelse för de allvarliga konsekvenser som hans våld har haft för dem. Han bör visa vilja att urskilja sina kontrollerande, dominerande och våldsamma beteenden, men också en vilja att problematisera de föreställningar och värderingar som bidrar till mäns våld mot kvinnor och barn. Han behöver visa en vilja att ta emot hjälp för att klara att sluta använda våld och vara beredd att prioritera detta förändringsarbete.

Bedömning av umgänge – information till barnet och pappan är viktig både före och efter umgänge

När det gäller umgänge ställer vi oss frågan ”ökar barnets välmående efter att umgänget kommit till stånd”? Träffa pappan kan gradvis ta bort rädslan, demonisering och idealisering av honom.

Gungans erfarenhet är att umgänge med en våldsam pappa inte alltid gagnar barnen, vilket även ny forskning pekar på.

Om/när barnet ska träffa pappan är det viktigt att tillsammans med barnet förbereda umgänget. Även pappan behöver förberedas, ex. vad han *inte* får fråga.

Socialtjänsten bör göra en egen bedömning kring *om* och i så fall *när* det kan bli aktuellt med ett umgänge med en pappa som använt våld mot mamman och inte sällan barnet. När det blir aktuellt att barnet skall träffa pappan är det viktigt att våldet har upphört. Risken för upprepat våld bör med andra ord bedömas vara mycket liten. Våld är allvarligt. Det är viktigt att prata med pappan om att barnet behöver få en tids återhämtning, Barnet behöver vila från umgänge med en våldsam pappa – i alla fall ett tag. Barnet har varit med om otäcka händelser som det behöver få tid att smälta och bearbeta. Kanske behöver barnet först ett eget utrymme att formulera vad det varit med om. Detta kan spolieras helt om ett umgänge med pappan forceras fram. Enligt Gungans modell har det visat sig vara lättare att förklara för pappan med motivet att det är socialtjänstens sak att göra en bedömning kring barnets situation och att detta kan ta tid. Det blir också ett sätt att visa att våldet tas på allvar, vilket ibland kan motivera pappan att ta emot hjälp.

Det är bra om handläggaren är med vid första umgänget mellan barn och pappa. Barnet kan få hjälp med sin rädsla genom att träffa pappa under övervakning. Inför ett första umgänge ska socialtjänsten ta upp med pappan att han inte får vända barnet mot mamman. Pappan får inte undergräva mammans föräldraauktoritet, mamman och barnet måste i lugn och ro få bygga upp en ny relation till varandra. Han får inte heller använda barnet till att kontrollera vad mamman gjort och vilka hon exempelvis träffat. Om barnets umgänge med pappan ska genomföras med kontaktperson är det nödvändigt att ett kontrakt skrivs om hur umgänget ska gå till och att kontaktpersonen kan avbryta umgänget om kontraktet bryts. Relationen kan fortsätta utan kontaktperson när pappan har visat att han tänker ta ansvar för sitt våldsamma beteende (Red. Eriksson 2007). Gungan har träffat pappor som inte tagit på sig ansvar för våldet inför socialtjänsten, men har tagit på sig ansvaret inför barnen.

Om pappan *inte* har tagit på sig ansvaret för våldet och om bedömningen är att våldet påverkat barnet negativt bör försiktighet råda när det gäller omfattning av umgänget. Socialtjänsten bör samtala med barnen om att pappa har en uppfattning av att han inte har utövat våld mot mamman och barnet. Många gånger vill barnen träffa pappan. Ett av skälen kan vara att de vill rädda honom från att hamna i fängelse. Undersök gärna varför barnet vill träffa pappan; för deras skull eller för att de tror att de måste träffa pappa – annars blir pappa arg. Det är ”motiverat att fråga om träffarna överlag stödjer pappans rätt att upprätthålla föräldrarelationen mer än barnets” (Forsberg, Red Eriksson 2007).

Om barnen har umgänge med pappa är det viktigt att socialtjänsten följer upp hur umgänget upplevs av barn, mamma och hur pappan klarar sin föräldraförmåga. Om bedömningen görs att det kan vara givande för barnet med umgänge med pappan, men mamman inte bedöms vara trygg bör övervakat umgänge övervägas.

Kontaktpersonen, som är med vid umgänget, bör ha kunskap om våld för att umgänget ska vara tryggt för barnet. För att kontaktpersonens uppdrag ska bli tydligare kan ett kontrakt formuleras. Kontraktet bör godkännas av både mamman, pappan och kontaktpersonen. Vill pappan inte godkänna kontraktet blir det viktigt att tänka över, en gång till, om umgänget är lämpligt (Eriksson 2002).

Förslag på hur ett kontrakt kan se ut:

1. Var, när och hur kontaktpersonen hämtar och lämnar.
2. Att kontaktpersonen alltid är i samma rum som barnet.
3. Vilka andra personer som ev. får närvara.
4. Att pappan inte får prata illa om barnens mamma under umgänget.
5. Att pappan inte får ställa frågor till barnen om mamman eller om var hon befinner sig.
6. Att pappan inte får använda barnen som budbärare eller för att få tillbaka mamman.

7. Vilket eller vilka språk pappan ska tala med barnen (om aktuellt).
8. Om kontraktet bryts är det kontaktpersonens uppgift att informera ansvariga handläggare.
9. Att kontaktpersonen kan avbryta umgänget om kontraktet bryts (Eriksson 2002).

Fortsatta insatser för mamma, barn & pappa

Efter avslutad utredning görs en bedömning kring vilka insatser barnet fortsättningsvis är i behov av; *hur traumatiserat är barnet och är det i behov av en BUP-kontakt?* Det bör även, på sikt, upparbetas kontakt med BUP för konsultationer kring om barnet har behov av barnpsykiatrisk behandling. Undersökningar visar att 35-40 procent av barnen som har upplevt våld i familjen uppvisar symtom som kvalificerar för behandling. Vissa barn uppvisar svårigheter senare och behöver då hjälp (Onyskiw 2003, red Eriksson 2007).

En stor fråga är också hur traumatiserad mamman blivit av det våld hon blivit utsatt för.

- Hur mycket orkar hon vara förälder?
- Hur ifrågasatt har hon (av pappan) blivit i sitt föräldraskap?
- Hur får hon barnen att lyda utan våld?
- Slår hon själv barnen (inte allt för ovanligt i familjer där man använt våld)?
- Behöver mamman hjälp att återupprätta sitt föräldraskap?
- Är det en mamma som klarar av att fortsättningsvis prata med barnen om vad de varit med om och även på andra sätt stödja dem, med eller utan stöd från socialtjänsten?

Beroende på barnets situation kan barnet erbjudas bistånd i form av Trappansamtal, dvs samtal enligt en modell som tagits fram av Rädda Barnen där barn får krishjälp enskilt. Denna insats kan erbjudas under eller efter avslutad utredning.

Om barnet kan erbjudas plats i en barngrupp är det viktigt att barnet först fått individuellt stöd. Då barnet går i grupp bör mamman erbjudas parallellt stöd. Arnell och Landberg (2007) tar upp socialtjänstens nyckelroll att skydda barnen och mammorna.

Det som under alla förhållanden behövs följas upp är om barnet är skyddat från all form av våld från pappan. Gungans erfarenhet är att mamma och barn behöver stöd under lång tid för att skapa förutsättningar till att de skall få leva ett liv utan hot och våld samt bygga upp en trygg relation. Säkerhetsarbetet är här viktigast.

Det är viktigt att dra in pappans behandlare i säkerhetsarbetet.

Att tänka på under utredningen av barns behov

Hela utredningsförfarandet måste genomsyras av ett säkerhetstänkande för både barn och mamma. Det är vanligt att våldet ökar vid separationer vilket gör att både mamma, pappa och barn kan behöva stöd under lång tid. Men a & o är att det som hjälper barn – är att få slut på våldet! Fokusera på det i första hand

Det finns olika riskbedömningsmodeller - forskaren Ekbrand på sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet har utarbetat en enkel riskbedömningsmodell vid separation som socialtjänsten kan göra tillsammans med mamman.

Tänk på att bevaka att barn som upplevt (bevittnat) våld mot närstående kan ha rätt till brottskadeersättning från staten. Ett brott som är ägnat att skada barnets trygghet och tillit i förhållande till en närstående person.

Lycka till!

Referenser

- Almqvist Kjerstin, Jansson Staffan *Skolhälsovård nr 1/2004-2005 "Barns om bevittnat våld"*
- Almqvist Kjerstin, Broberg Anders *Barn som bevittnat våld mot mamma* Göteborg stad Lundby
- ATV "Det är inte din skuld"
- Broberg Anders, Risholm Mothander Pia, Granqvist Pehr, Ivarsson Tord (2008) *Anknytning i praktiken Tillämpningar av anknytningsteorin* Natur och Kultur
- Böhm Tomas, Kaplan Suzanne(2006) *Hämnd och att avstå från att ge igen*. Natur och Kultur
- Ekbom Inger, Landberg Åsa (2007) *Innerst inne var jag rädd* Rädda Barnen och Socialstyrelsen
- Eriksson Maria (2006) *Föreläsning 30 maj 2006*
- Red. Eriksson Maria (2007) *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*.
Gothia Förlag. Stockholm
- Herman Judith Lewis (1992, nytryck 2007) *Trauma och tillfrisknande* Göteborgs Psykoterapi Institut
- Hindberg Barbro (2006) *Sårbara barn – att vara liten, misshandlad och försummad* Förlagshuset Gothia
- Holmberg Carin, Viveka Enander (2005) *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Kabusa Böcker
- Isdal Per (2001) *Meningen med våld* Gothia Förlag Stockholm

Metell Barbro, Eriksson Maria, Isdal Per, Lyckner Birgitta, Råkil Marius (2002) *Barn som ser pappa slå*. Förlagshuset Gothia

Red. Raundalen Magne, Per Oystein Steinsvåg (2004) *Bullentin nr. 1 Hösten 2004*